

УДК 94:323.1(540)(092)"1919/1922"

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-1\(19\)-1496-1510](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-1(19)-1496-1510)

Плюта Наталія Володимирівна кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Степана Бандери 12, м. Рівне, 33028, тел.: (097) 795-43-20, <https://orcid.org/0000-0003-1196-9717>

Синяк Степан Леонідович кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Степана Бандери 12, м. Рівне, 33028, тел.: (097) 670-04-61, <https://orcid.org/0000-0001-6954-9892>

Мартинчук Інна Іванівна кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Степана Бандери, 12, м. Рівне, 33028, тел.: (067) 958-79-87, <https://orcid.org/0000-0002-7295-4271>.

СТАНОВЛЕННЯ МАХАТМИ ГАНДІ ЯК ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА. КАМПАНІЇ НЕНАСИЛЬНИЦЬКОГО СПРОТИВУ 1919-1922РР. ТА 1930 Р.

Анотація. Махатма Ганді народився в 1869 році в багатій та знатній родині, яка входила в правлячу еліту одного з гуджаратських князівств - Парабандара. Отримавши гарну освіту вдома, він продовжив навчання в Британії, де зблизився з провідними діячами теософського руху і був представлений Олені Блаватської та Ганні Безант, яка згодом виступила одним із засновників Індійського національного конгресу. Повернувшись до Індії, він зайнявся адвокатською практикою й поїхав до Південної Африки. Саме там і відбулися події, які визначили життя не тільки самого Ганді, але і долю Індії. У Південній Африці майбутній Махатма прийняв обітницю самообмеження (брахмачарі) і розробив формулу руху громадського протесту, яку він назвав «сатьяграха». Відправивши дружину на батьківщину, він почав використовувати свою унікальну політтехнологію заради боротьби за права індусів, які жили на півдні Чорного материка. Адаже тоді існували закони, які дуже обмежували права індійців, які хотіли займатися підприємництвом, набувати власність або захищатися в суді. У 1907 році Ганді почав першу кампанію громадянської непокорі. Вона потрапила на сторінки світової

преси. Громадська думка Європи та Америки виявилася залученими до проблеми індійських емігрантів в Африці. І коли в 1913-му Ганді почав другу кампанію, південноафриканська влада пішла на переговори з Махатмою та прийняли закони, що полегшували становище його співвітчизників. Овіяний славою борця за громадянські права, Ганді повернувся до Індії – вже як Махатма, як святий.

Прибувши до Індії, Ганді занурився негайно в політичну боротьбу, що й слід було б припустити. Він вважав, що не має права цього не робити, тому що не володіє інформацією про реальний стан справ у своїй країні. За 20 років багато що тут змінилося.

Ключові слова: Індія, Махатма Ганді, Парабандара.

Plyuta Nataliya Volodymyrivna Candidate of Historical Sciences, Docent The Department of World History, Rivne State Humanitarian University, Stepana Bandera St. 12, Rivne, 33028, tel.: (097) 795-43-20, <https://orcid.org/0000-0003-1196-9717>

Syniak Stepan Leonidovych Candidate of Historical Sciences, Docent The Department of World History, Rivne State Humanitarian University, Stepana Bandera St. 12, Rivne, 33028, tel.: (097) 670-04-61, <https://orcid.org/0000-0001-6954-9892>

Martynchuk Inna Ivanivna Candidate of historical sciences, Docent The Department of World History, Rivne State Humanitarian University, Stepana Bandera St. 12, Rivne, 33028, tel.: (067) 958-79-87, <https://orcid.org/0000-0002-7295-4271>.

DEVELOPMENT OF MAHATMA GANDHI AS A POLITICAL LEADER. CAMPAIGNS OF NONVIOLENT RESISTANCE IN 1919-1922 AND 1930

Abstract. Mahatma Gandhi was born in 1869 in a rich and noble family, which was part of the ruling elite of one of the Gujarat principalities - Parabandar. Having received a good education at home, he continued his studies in Britain, where he became close to the leading figures of the theosophical movement and was introduced to Helena Blavatsky and Anna Besant, who later became one of the founders of the Indian National Congress. Returning to India, he practiced law and went to South Africa. It was there that the events took place that determined the life of not only Gandhi himself, but also the fate of India. In South Africa, the future Mahatma took a vow of self-

restraint (brahmachari) and developed a formula for a social protest movement that he called "satyagraha." After sending his wife to his homeland, he began to use his unique political technology to fight for the rights of Hindus who lived in the south of the Black Continent. After all, at that time there were laws that greatly restricted the rights of Indians who wanted to do business, acquire property or defend themselves in court. In 1907, Gandhi launched the first campaign of civil disobedience. She got on the pages of the world press.

The public opinion of Europe and America turned out to be involved in the problem of Indian emigrants in Africa. And when, in 1913, Gandhi began his second campaign, the South African authorities entered into negotiations with the Mahatma and passed laws that eased the situation of his compatriots. Surrounded by the glory of a fighter for civil rights, Gandhi returned to India - already as a Mahatma, as a saint.

Arriving in India, Gandhi plunged immediately into the political struggle, as one might expect. He believed that he had no right to do this because he did not have information about the real state of affairs in his country. A lot has changed here in 20 years.

Keywords: India, Mahatma Gandhi, Parabandara.

Постановка проблеми. В наш час Індія є країною в якій принципи демократії панують у всіх гілках влади та за цим показником вона займає одне з основних місць серед держав світу. За останні десятиліття Індія досить активно розвивається в таких основних напрямках як науково-технічний та економічний прогрес. Головною особливістю, а разом з тим і перевагою країни являється її досить вагомий інтелектуальний потенціал. Переважна більшість мешканців даної мільярдної держави це молодь, яким ще не виповнилось тридцять років, які здобули якісну освіту в коледжах та університетах не лише Індії, а й світу. Завдячуючи такій особливості країні вдалося в останні роки здійснити значний прорив у сфері інформаційних технологій і програмного забезпечення, а також стати одним з лідерів в даних напрямках. Та все це було б неможливим без найважливішої складової – незалежності цієї держави, здобутої без актів насильства та воєн завдяки унікальній постаті Махатмі Ганді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Історіографія проблеми вивчення постаті Махатми Ганді та загалом гандизму є не достатньою, в даній статті, нами було здійснено спробу проаналізувати деякі з наявних досліджень, що стосуються особи Махатми Ганді.

Достатню увагу було приділено працям і самого Махатми Ганді, що також були не менш корисними та інформативними для нашого

наукового дослідження, зокрема велику увагу було приділено його автобіографії «Моя життя» [2], де Ганді досить детально описав усе своє життя від народження, та від свого імені розповів про основи на яких ґрунтується його власне вчення та світогляд.

М.Дьяков, І.М.Рейснер [4] проаналізували допущені раніше помилки і дали справді об'єктивну оцінку гандизму. В результаті проведеної роботи історіографія збагатилася новими монографіями цих авторів.

Загалом можна сказати, що дослідники відзначають, що, незважаючи на широкий відгук мас на гандисьтські заклики до єдності Махатми Ганді виявилось не під силу вирішити общинні проблеми. Причина цього полягала в навмисному розпалюванні колонізаторами ворожнечі між громадами та залежності народних мас від застарілих релігійних переконань.

Таким чином, історіографія гандизму пройшла великий шлях розвитку. Вона дала справді науково об'єктивну оцінку ідеології і суспільно-політичної діяльності вождя індійських патріотів М.К. Ганді.

Великий внесок у вивчення гандизму внесла також індійська історіографія. Подолавши хибні уявлення, індійські комуністи переконливо розкрили роль М.К. Ганді як видатного керівника національно-визвольного руху і одночасно показали соціальну обмеженість його вчення.

Індійська історіографія періоду боротьби за незалежність розглядала вчення Ганді у нерозривному зв'язку з внутрішньополітичними проблемами Індії, хоча ні в якому разі не ідеалізувала його.

Західна історіографія гандизму до здобуття Індією незалежності не була такою представницькою, якою вона стала в повоєнні роки. В період життя Ганді про нього і його вченні не публікувалася багатотомних трактатів і в основному переважали роботи критичного характеру. Головним об'єктом уваги істориків була політична сторона вчення і діяльності Ганді, у висвітленні якої західні та індійські автори мали глибокі розбіжності.

До 40-х рр. в західній англійській буржуазній історіографії ставлення до Ганді було визначено ворожим. Так, У.Черчіль називав його «фанатиком», підкресливши, що «Ганді є символом і майже обоженним захисником сил, які виступають за наше витіснення з Індії». Західні автори колоніального періоду перебільшували радикалізм політичних поглядів Ганді, а його прихильність до ненасильства, общинній єдності і кастової рівності вважали відволікаючими маневрами «віроломного лідера», «пробуджуючого пристрасті недисциплінований них мільйонів».

Метою статті є об'єктивне, всебічне та системне висвітлення на основі аналізу історичних досліджень становлення Махатми Ганді, як суспільно-політичного діяча та головного ідеолога всіх перетворень в Індії, а також дослідження його діяльності та безпосереднього впливу на національно-визвольний рух в Індії.

Виклад основного матеріалу. Ганді завжди шукав однодумців. ІНК - реальна сила. Тому перш за все Ганді звернувся в місцевий комітет Конгресу - «Сабха» - з пропозицією негайно взятися за підготовку сатьяграхи. Його підтримали, назвавши цей комітет Сабха Сатьяграха. Англійське прислів'я говорить: «Добре розпочате - наполовину зроблене» (Well begun is half done). Перший крок повинен бути зрозумілий та підтриманий. Тільки масовість учасників може забезпечити успіх.

Хартал часто розуміється як страйк. Але хартал - це ритуальне та молитовне утримання від ділової активності, що супроводжується постом. Хартал призначений для самоочищення. «Сатьяграха, - заявляє Ганді, - являє собою процес самоочищення, боротьба наша - священна, і я вважаю, що потрібно почати боротьбу з акту самоочищення. Нехай все населення Індії залишить на один день свої заняття та перетворить його в день молитви і посту». Перед початком боротьби, яка обіцяє бути довгою й важкою, важливо створити внутрішній психологічний настрій, очистити свій розум від суєтних дріб'язкових думок. Важливо налаштуватися на страждання, на самообмеження - без них боротьби не буває. Пост сам по собі - самообмеження, маленька репетиція перед стартом.

З іншого боку, якщо раптом з приводу хартала закриваються одночасно сотні тисяч лавок, не працюють базари, порожні державні установи - це дуже нагадує страйк, економічний вплив якого може бути відчутно.

Отже, білль прийнятий 19 березня 1919 року. На 30 березня призначено перший хартал. Оскільки часу для підготовки не вистачило, його перенесли на 6 квітня. Ганді сподівається, що хартал стане сигналом до кампанії громадянської непокори.

Було вирішено, що громадянська непокора торкнеться тільки тих законів, які маси самі схильні порушувати.

В квітні 1919 року сатьяграха почалася. Прихильники Ганді розраховували на підтримку тільки чотирьох міст: Бомбея, Мадраса, Бихара і Синда. Реально ж вся Індія не вийшла на роботу. Сатьяграхі вирішили порушити закон про продаж забороненої літератури. Спеціально для цього випадку вони надрукували дві брошури Ганді, заборонені в

Індії: «Хінд сварадж» і «сарводайя» (вільний переказ згадуваної книги Раскіна, виконаний Ганді на гуджараті). Торгівля йшла відкрито і дуже жваво. При призначеному ціною за книжку в 4 ана (1 ана = 1/6 рупії, тобто номінальна ціна була 1/4 рупії) книги продавалися за 5, 10 і навіть 50 рупій, тобто в 20 - 200 разів дорожче. Це нагадувало благодійний базар. Всіх покупців попереджали, що за покупку їх можуть заарештувати. Можливість таким простим способом продемонструвати свою сміливість і незгоду з урядом наповнювало і купували з гордістю. Всі були зацікавлені, кожен намагався заплатити більше, як ніби збільшуючи цим ступінь своєї вини. Книги розкуповувалися моментально. Було запропоновано також порушити «соляний» закон, за яким монополія на виробництво і продаж солі належала Британії - шляхом випарювання солі з морської води - але в цей раз ця ідея особливого ентузіазму не викликала. Люди чекали арештів.

Уряд, однак, відреагував інакше. Завдання влади - зірвати кампанію, не дати їй розвинутися. І вони знайшли правильний хід. «Продавати заборонені книги не можна, - сказали вони, - але в законі нічого не говориться про продаж нового видання заборонених книг». Продавати нові видання не заборонено, отже, юридично все було правильно, карати учасників акції не за що. Хоча безглуздість такого трактування була очевидна, «звістка ця викликала загальне розчарування».

Ганді спокійний, він не бачить в тому, що трапилося нічого страшного. Він пропонує зробити важливий, як йому здається, конструктивний крок - підписати декларацію про єдність мусульман та індусів в боротьбі проти білля Роулетта. Національна ворожнеча - одна з основних причин слабкості народів Індії. Англійці вміло її підтримують, не даючи згаснути вікової ворожнечі. Підписавши подібний документ, громадяни Індії подвоюють свої можливості опору. Так вважає Ганді, але маси хочуть не підписувати папірці, а робити «справжню справу». Пробуджена енергія шукає виходу.

«Я давно помітив пристрась людей до активної діяльності і нелюбів до спокійних конструктивним зусиллям», - скаже Ганді після того як на оголошений ним мітинг з питання індусько-мусульманського єдності збереться лише невелика групка людей замість вчорашньої натовпу, охоче купувала «нові видання забороненої літератури». Куди ж вилася накопичилася десятиліттями і «вивільнена» Ганді енергія?

Вона вилася в безладі. В країні блискавично спалахнули бунти. Розбирали рейки. Обрізали телеграфні дроти. Ганді втратив контроль над ситуацією. У Пайдхуні, районі Бомбея, він намагався надоумити

шаленство натовпу. Підійшли улани. У них полетіло каміння - «здавалося, град цегли невичерпний». За допомогою пік і коней улани розсіяли натовп, затоптавши і покалічивши багатьох.

А через тиждень настала розв'язка, яка отримала назву «бійня в Амрітсарі». У Амрітсарі, релігійному центрі сикхів, на базарній площі Джаліанвала багх зібралася безбройна демонстрація, в якій було багато жінок і дітей. До ночі 12 квітня генерал Р.Е.Г. Дайер видав наказ, що забороняє демонстрації. Наказ ніхто прочитати не встиг. На наступний день, 13 квітня, Дайер вивів на площу солдатів і розстріляв демонстрацію. Площа Джаліанвала багх обнесена високою кам'яною стіною, так що ніхто не міг втекти. Люди металися від стіни до стіни, не знаходячи виходу, а Дайер велів солдатам цілитися туди, де натовп гущі [4, с. 17].

Розстріл 13 квітня був тільки початком репресій. Уряд вирішив придушити хвилювання з приблизною нещадністю. Крім масових арештів, були введені особливо екзотичні покарання: громадські прочуханки, повзання в пилу. Мирної сатьяграха залишалася не більше двох днів.

Ганді вражений - не тільки надзвичайною жорстокістю відплати, а й своєю помилкою. Сатьяграха була передчасною. Народ до неї не був готовий; Ганді переоцінив його можливості. Ідею громадянської непокори Ганді і маси розуміли по-різному. І як висновок можна зробити: «Щоб стати здатним на практиці до проведення громадянської непокори, людина повинна перш за все пройти школу добровільної та шанобливої непокори законам країни. Те, що кров жертв лежала на англійців, безсумнівно. Було б спокусливо просто звалити на них і всю відповідальність за розігралася трагедію. Будь-який політик вчинив би так. Ганді надходить інакше. Він приносить публічне покаєння за те, що закликав маси на боротьбу, коли вони ще не були готові ні до виключно ненасильницьких дій, ні до конструктивної, позитивної роботи. Цю передчасну сатьяграху він називає «помилкою завбільшки з Гімалаї» [1, с. 82].

Треба сказати, що і через чверть століття, під час заворушень в Індії в серпні 1942 - лютому 1943 рр. селяни, як і раніше дуже перекручено розуміли ідеї Ганді про ненасильства. Глибоко шануючи Махатму, вони намагалися діяти виключно ненасильницьким чином: вони захоплювали поліцейські ділянки, спалювали суди, переривали комунікації, створювали свою поліцію і суд, де судили порушників «згідно із законом». При цьому старанно уникали вбивати кого б то не було, а тому щиро вважали, що діють згідно з принципом ахімси. Звіти про свою діяльність вони посилали Бапу (батьку) у в'язницю. Ганді

відповів: «У своєму звіті ви дали опис того, як ви підірвали залізничну колію, привели в непридатність дорогу, спалили будівлю суду, організували паралельний уряд і т.д. Це не методи ненасильницьких дій. Багато хто помилково вважає, що якщо не відбуваються вбивства, це ненасильство. Іноді вбивство - найбільш благородне насильство».

Ганді зізнався, що сатьяграха була передчасною. «Моє визнання викликало на мене чимало глузувань», - писав він потім; каятися не в звичаях політиків, простіше знайти «стрілочника» - зовнішнього і внутрішнього ворога. Визнання помилок вимагає особливого роду мужності, відмінного від мужності померти за свою справу. Ганді знайшов його в собі, а й цей його жест був не зрозумілий і перекручено витлумачений. Однак цей квітневий тиждень був тільки першим раундом трирічної сатьяграхи [2, с. 126].

Громадянська непокора виявилася небезпечним заняттям. Хоча звично думати, що вести боротьбу з несправедливим режимом можна тільки порушуючи його закони. Порушення законів неминуче веде до автомобілів, репресій, насильства. Ганді ставить собі таке питання: чи можна ефективно чинити опір режиму, підкоряючись його законам?

Коли боротьба відбувається в рамках закону, владі немає приводу когось карати. Ідея добре узгоджується з духом сатьяграхи - не провокувати насильство - але як її здійснити? Ганді знаходить шлях. На Об'єднаній конференції індусів і мусульман в Делі з питання про Халіфату (1920 р.) він ламаною хінді-урду намагається пояснити нову техніку боротьби. Не знаходячи відповідного слова, він називає цю техніку по-англійськи - «non-cooperation» - «Не-співпраця». (Пізніше Ганді спеціально шукав і знайшов мусульманські варіанти для «-співпраці»: ба-Аман, Тарко-і-малават).

На багато ідей Ганді, навколишні дивилися як на дивацтва (так буде і з задумом Соляного походу), але до цієї відразу ж поставилися серйозно. У Калькутті в вересні 1920 р. збирається надзвичайна сесія Індійського Національного Конгресу виключно з питання про співпрацю. Приймається рішення - використовувати нову зброю в боротьбі за самоврядування країни («сварадж» по-індійськи). 6 грудня цього ж року - щорічна сесія ІНК в Нагпуре підтверджує правильність обраної надзвичайної сесією тактики боротьби, прийнявши нагпурськом резолюцію. Гарячим обіцяє бути Новий 1921 рік. Програма-співпраці з владою, запропонована Ганді 30 червня 1920 року на спільній конференції мусульман і індусів, за задумом була надзвичайно проста. Можливо, в простоті і полягала її ефективність. Програма включала дві частини. У негативній частині пропонувалося звести до мінімуму

контакти з англійцями: не вступати з ними в ділові відносини, не відвідувати урядові школи, відмовитися від усіх наданих британським урядом нагород (Ганді повернув дві свої золоті медалі за допомогу короні у війнах з бурами і зулусами, заслужені в Південній Африці, хоча дуже дорожив ними), піти з усіх посад, які індійці займали в англійській адміністрації і т.п. Пропонувалося бойкотувати англійські товари.

У 1921 році неспівпраця запрацювала на повну силу. Ніякого насильства. Ніяких протиправних дій. Я не хочу займати пост чиновника в муніципалітеті, а віддаю перевагу працювати вантажником - це моє право. Я не хочу купувати англійські тонкі тканини, вважаючи за краще носити грубе, вручну тканное дхоти - це моє право. Серед моїх партнерів по бізнесу чомусь немає англійців - кожен сам вибирає собі партнерів. Не можна примусити людину купувати щось, якщо він цього не хоче. А з тим, що він придбав, він вільний розпорядитися як завгодно, хоч спалити. Індійці раптом почали спалювати британські тканини, куплені раніше. Це їх право.

Співпраця несподівано висвітила вражаючий факт: англійці правлять не тому, що вони сильні, але вони сильні тому, що індійці погоджуються співпрацювати з ними, підтримують англійців своєю співпрацею. Забігаючи трохи наперед, можна навести таку цифру: до початку 30-х років в результаті бойкоту англійських тканин та розвитку ручного прядіння експорт англійських тканин скоротився на дві третини. Втрати ланкастерських фабрикантів були настільки відчутні, що вони пропонували уряду негайно заарештувати Ганді і заслати його на малонаселені острови в Індійському океані.

Методи боротьби, стратегія ведення політики, так само як і поведінкова модель політика в цілому були позначені Ганді ще під час його перебування в Південній Африці і практикувалися їм на всьому протязі національно-визвольного руху. Одна з перших спроб «викристалізувалася» і проаналізувати деякі з методів Ганді була зроблена Еламкулатхом Манна Намбудіріпадом (1909-1998 рр.), одним з лідерів Комуністичної партії Індії, сучасником і в минулому опонентом Ганді. У своїй книзі «Махатма Ганді і гандизм», написаної в 50-х роках, Намбудіріпад, тоді критикував Ганді, вельми точно і об'єктивно виділяє особливості тактики Ганді під час пропаганди ідеї конструктивної програми, - особливості, які будуть характеризувати політичну стратегію Ганді аж до його смерті і які будуть запозичувати політиками незалежної Індії. Ключовим фактором, на думку Намбудіріпада, є те, що «Ганді рідко стосувався політичних питань. Візьмемо, наприклад, його мови 1921-1922 років, коли він часто згадував про звірства в панджабі, про

законопроекти Роулетта і про халіфатістском русі, - всі його промови того періоду були направлені проти англійського уряду. Порівняємо їх з його промовами 1924-1928 років, які майже всі були присвячені лише питань соціального і духовного життя: тепер він піднімав населення не проти політичної і економічної системи, під гнітом якої вони жили, а проти деяких соціальних зол і на захист деяких духовних цінностей». Далі, каже автор, Ганді, хоча і виступав проти «засилля Заходу» і великого землеволодіння, проте багато говорив про біди народу, нерівності та необхідності відновити «потоптану справедливість»: «Не було ні одного шару населення, проблеми життя якого він не вивчав, жалюгідне становище якого він не змалював, про бажаний благополуччя і втіхою якого він не говорив зі своїми слухачами. Саме завдяки цьому йому вдавалося залучити на свою сторону різні прошарки незаможних і бідних » [8, с. 69].

Третім фактором Намбудіріпад називає здатність Ганді говорити «від імені робітників на зрозумілій їм мові» і в той же час його категоричне неприйняття всього, «що могло б налаштувати маси проти існуючої соціальної системи». Крім цього Намбудіріпад виділяє вміння Ганді наділяти будь-яким заняттям, справою, кожного, хто до нього звертався: «...він володів мистецтвом давати якусь роботу кожному, хто до нього приходив. Ви могли бути робочим, селянином чи людиною вільної професії - ким би ви не були, Ганді завжди знаходив, чим вас зайняти. І тим, що він давав вам заняття, він вселяв у вас підбадьорливу думка, що ви служите великій справі духовного, економічного і політичного відродження своєї країни. Цього він досягав за допомогою своїх гасел про чаркха, про різні види дрібного виробництва, про хінді, про скасування недоторканності, про загальну соціальну реформу».

Для розуміння практичного втілення політичної стратегії Ганді, тісно пов'язаної, в тому числі, з його релігійними принципами, пропонується проаналізувати найбільшу публічну акцію, проведену під керівництвом Ганді, - «соляну» сатьяграху 1930 року, загальноіндійських кампанію громадянської непокори.

У 1929 році на сесії Конгресу в Лахорі була прийнята резолюція про вимогу для Індії повної незалежності – пурна сварадж. Конгресисти погодилися в тому, що необхідно було проведення кампанії громадянської непокори, організацію якої доручили Ганді. Після Лахорськую сесії Ганді видалається в свій ашрам в Сабарматі, де, судячи з його листів, ретельно обмірковує план майбутньої сатьяграхи.

На запрошення Ганді похід висвітлювали десятки індійських і зарубіжних - європейських і американських ЗМІ, а також щонайменше

три кінокомпанії. Журналісти мали точний розклад сатьяграхи із зазначеним часом зупинок. Не менш важливо і те, що протягом усього березня повідомлення про нову кампанію громадянської непокори не сходили з перших шпальт багатьох авторитетних індійських газет, таких, як «Янг Індія», «Хінду», «Бомбей кронікал».

У створенні особливої атмосфери, яка передувє походу, важливу роль відіграла лексика виступів Ганді, «використання особливого мови, який ставав все драматичніше і навіть « апокаліптичні» у міру того, як наближався годину маршу». «Це битва до кінця. Божественна Десниця веде нас», «Ми будемо зустрічати кулі, стоячи спиною до стіни. У цій битві ми - учасники кампанії громадянської непокори, і нехай в'язниці наповняться чоловіками і жінками, шляху назад не буде. Я сподіваюся повернутися в ашрам тріумфатором в цій битві, Індія повинна домогтися незалежності», «Ми вступаємо в битву життя і смерті, священну війну; ми повинні зробити велике жертвопринесення, в якому в жертву ми хочемо принести самих себе», «Господь благословляє вас, він прибере всі перешкоди на шляху битви, яка розпочнеться завтра. Давайте будемо молитися про це» [5, с. 102].

Центральна концепція походу - служіння Дарідранараяну («ми сподіваємося стати представниками найбільш бідних, презирство з мерзенних і слабких через слабких» - символічно виражалася у використанні певних поведінкових стереотипів, відповідних образу «ватажка бідних». Протягом усього походу Ганді піклується про те, щоб потреби учасників були як можна менше: метою було відтворити в поході спосіб життя бідних людей.

В одному з виступів, в містечку Бхатті, Ганді вимагав, щоб в поході уникали абсолютно всі символи достатку: споживання апельсинів, винограду, молока, злаків, води. Добровольці повинні були палити свічки, а не газові лампи, ходити, а не їздити за їжею.

До початку квітня стала ясно, що кампанія, яка стартувала 12 березня, не 6 квітня Ганді оголосив днем порушення соляної монополії. Така дата була обрана не випадково. У цей день в 1919 році стартувала Національний тиждень – Всеіндійський хартал проти білля Роулетта, проведений з ініціативи Ганді. Символізм підкреслювався і в індійській пресі.

Роблячи заяви перед журналістами, Ганді неодноразово говорив, що його метою є підтримка боротьби Індії за незалежність з боку світової громадської думки. Так, в своєму «Посланні Америці» 5 квітня, опублікованому в «Бомбей хронікал» 7 квітня, Ганді говорить, що «необхідно конкретне вираження громадської думки на користь

невід'ємного права Індії на незалежність і повне схвалення абсолютно ненасильницьких засобів, прийнятих Індійським національним конгресом». Ця ж думка висловлюється в його виступі в Данді за день до кульмінації походу: «Я хочу співчуття всього світу в цій боротьбі Права проти Сили». Проте, риторика його виступів в той же день перед простими індіями була іншою - більш насиченою релігійними алюзіями. Так, увечері 5 квітня в Данді, селі з населенням 460 тисяч жителів, де на зустріч з учасниками сат'яграхі зібралося понад 12 тисяч людей, Ганді заявляє: «...мета, до якої ми прагнемо, все ще дуже далека. Данді для нас зараз - наш напрямок, але наше справжня мета - ніщо інше, як як божественний храм свараджа. У наших умах не буде спокою до тих пір, поки у нас є його даршан; проте ми не допустимо спокою і в уряді». «Данді був обраний не людиною, але Богом ... Данді буде священною землею для нас, де ми не повинні терпіти неправди, не повинні допускати гріхів. Кожен приходять сюди повинен мати це почуття в своєму серці»[8, с.520]. Поступово посилення на Провидіння, Бога замінюється прийняттям ролі єдиного лідера, здатного приймати рішення про життя і смерті: «Дійсно, були заарештовані багато лідерів, причому не тільки в Гуджараті. Правда і те, що багато добровольців були поранені, бо не пішли з сіллю в руках, і що деякі були так жорстоко побиті, що до сих пір в непритомності. Але я залишаюся спокійним. Мое серце зараз твердо, як камінь. У цій битві за сварадж я готовий пожертвувати, тисячами і, якщо необхідно, сотнями тисяч людей».

Техніка проведення «соляної» сат'яграхи знаходить міцне філософське обґрунтування у всьому комплексі ідей Ганді.. Ганді, на думку Ланно, і був таким посередником, який прагнув за допомогою певного дійства - сат'яграхи – розв'язати конфлікт між двома протилежними сторонами - британським урядом і індійським народом. «Агоністичного компонент опору буквально драматизує в очевидно мотиві термінової потреби в пошуку правильного вирішення конфлікту між сторонами», пише вчений. Основою успіху кампанії громадянської непокорі 1930 року було те, що (і це центральна ідея Ланно) Ганді вдалося «поєднати такі методи, як мінімальний жест протесту, максимальний заклик до самообмеження людини перед обличчям противника, який використовує насильницькі методи, а також важливу економічну мотивацію, що призвело до того, що Ганді примусив своїх співгромадян присоромити свого опонента. Об'єднавшись, нація змусила цього опонента докорінно змінити свою політику» [3, с. 89]. Такому «присоромлений» значною мірою сприяла і постійна апеляція до морального аспекту у взаєминах Великобританії та Індії: так, в своєму

листі лорду Ірвіну 2 березня 1930 роки Ганді говорить, що його мета - докорінне перетворення світогляду британців: «Я навмисне використовую слово « звернення». Я хочу не більше не менше, як звернути британців за допомогою ненасильства, і це змусить їх побачити все зло, яке вони заподіяли Індії. Я не хочу заподіяти шкоду вашому народу. Я хочу служити йому, так, як я служив своєму» [6, с. 35].

Безпосередньо пов'язаної з присоромлений противника йде і тема приведення його в здивування, «афектації противника»: На думку Ланно, в «соляному» поході, як і в п'єсі індійського середньовічного автора Бхавабхуті «Остання історія Рами», перемога досягається «спонтанної маніфестацією магічної сили, походить з самих глибин свідомості героя. Тема приведення в здивування, яка є лейтмотивом п'єси, досягає свого апогею в успішному розв'язанні конфлікту: коли вся армія завмирає, будучи повністю паралізованою «зброєю подиву»». За припущенням Ланно, «магічну силу» Ганді був його «внутрішній голос», який «велів» йому не застосовувати насильства, що в деякому сенсі шокувало його політичних опонентів.

Вплив Ганді на учасників сатьяграхи було скоріше психологічним. Люди дійсно були готові страждати від болю і вмирати. Це особливо яскраво демонструють події в окрузі Дхаршана, недалеко від місця арешту Ганді, що послідували після арешту Ганді 5 травня 1930 року. Там сотні учасників кампанії громадянської непокорі спробували мирно зайняти соляні варниці і склади. Сатьяграхи, очолювані молодшим сином Ганді Манілалом і Сароджіні Найду, вишикувавшись в кілька колон, попрямували до котлованів з сіллю, оточеним ровами та колючим дротом і охоронюваним чотирма сотнями суратських поліцейських під командуванням шести британських офіцерів. Знайду звернулася до одягненим в кхаді сатьяграхи: «Вас будуть бити, але ви не повинні чинити опір. Ви навіть не повинні піднімати руку для того, щоб захиститися від ударів». Уєб Міллер, кореспондент «Юнайтед Прес», був свідком цієї події. Ось як він описує це: «У повній тиші люди Ганді вишикувалися і зупинилися в сотні ярдів від огорожі. Окрема колона висунулася з натовпу, перебралася через рови і наблизилася до дротяного огорожі ... Раптом, по команді, удари поліцейських-індійців обрушилися на що йдуть в цій колоні людей. На їхні голови посипався град ударів палиць зі сталевими наконечниками. Жоден з цих людей навіть не підняв руки для того, щоб захиститися. Вони падали на землю, як кеглі. З того місця, де я стояв, я чув звуки від страшних ударів по незахищеним черепах. Яка очікує натовп демонстрантів важко стогнала і голосно вдихала, немов фізично відчувала біль після кожного удару, що

завдається по їх товаришам. Ці удари сипалися на валяються на землі, корчився людей, деякі з яких були без свідомості, з розбитими черепами або поламаними руками ... Ті, що вижили, не порушуючи порядок в колоні, мовчки і вперто йшли вперед, поки їх теж не збивали з ніг ... Хоча кожен знав, що його можуть ось-ось побити і, можливо навіть, вбити, я не помітив ніяких ознак занепокоєння або страху. Вони впевнено йшли, піднявши голови, без будь-якої бравурної музики або підбадьорливих криків, і не маючи ні найменшої надії на те, щоб уникнути серйозних травм або смерті. Поліція лютувала, вона методично і механічно била другу колону. Не було ніякого бою, ніякої битви; демонстранти просто йшли вперед, поки їх не збивали ... Поліція почала дико бити сидячих на землі людей по животам і між ніг ... Година за годиною санітари-носії несли гори нерухомих закривавлених тіл ... До 11 години ранку утворилася гора зі ста шістнадцяти тіл» [5, с. 57]. За словами Міллера, після цієї сатьяграхі в лікарні виявилось триста двадцять поранених, двоє людей загинули. Подібні події повторювалися протягом ще декількох днів.

Висновки. Таким чином, політика Ганді була, швидше за все, ідеєю, яка полягала в ненасильницькій боротьбі на шляху до незалежності. Ганді розумів, що насильство породжує тільки насильство. Британська влада скасувала всі «послаблення», які були дані індійцям в роки Першої світової війни, між тим як Індія поставила в британську армію 985 тисяч солдатів. Саме після цього жорстокого кроку з боку Британії і почала розвиватися програма ненасильницької боротьби Індії, яка згодом переросла в філософію ненасильства - сатьяграха.

Програма полягала в здійсненні різних форм бойкоту колоніального режиму: відмова від почесних посад і звань; бойкот офіційних прийомів; бойкот англійських шкіл і коледжів; бойкот англійських судів; бойкот виборів до законодавчих органів; і нарешті, бойкот іноземних товарів і ухилення від сплати податків. На глибоке переконання М. Ганді, тільки за допомогою цих методів боротьбу за незалежність Індії можна було утримати в рамках ненасильства.

Література:

1. Борділовська О.А. Республіка Індія: у пошуках власного шляху: Навчальний посібник. Київ, 2014. 445 с.
2. Ганді М.К. Моя жизнь. М.: Гл. ред. восточной литературы изд-ва «Наука», 1969. 475 с.
3. Гальтунг Юган. Політична етика Ганді. Львів: Місіонер, 2001. 280 с.
4. Дьяков А.М., Рейснер И.М. Роль Ганди в национально-освободительной борьбе народов Индии. Советское востоковедение, 1956, №5. С. 15 – 17.

5. Лукаш О.І. Індія: давнина і сучасність: збірник наукових праць. Вип. I. 2-ге вид., доповн. та уточ. НАН України, ДУ "Інститут всесвітньої історії НАН України", Всеукраїнська асоціація індологів. Київ, 2016. 222 с.

6. Семенець О.Є. Сучасна Індія. Наука, технологія, стратегічні сектори. Київ, 2006. С. 9-10

7. Щербенко Е. Ганді Махатма. Політична енциклопедія. Київ: Парламентське видавництво, 2011. 1258 с.

8. Baldev Raj Nayar, Paul T.V. India in the World Order. Searching for Major-Power Status. Cambridge university press, 2003. 89 p.

References:

1. Bordilovs'ka, O.A. (2014). *Respublika Indija: u poshukah vlasnogo shljahu [Republic of India: Finding Your Own Way]*. Київ [in Ukrainian].

2. Gandi, M.K. (1969). *Moja zhizn' [My life]*. М.: Gl. red. vostochnoj literatury izd-va «Nauka» [in Russian].

3. Gal'tung, Jugan (2001). *Politichna etika Gandi [Gandhi's political ethics]*. L'viv: Misioner [in Ukrainian].

4. D'jakov, A.M., Rejsner, I.M. (1956). Rol' Gandi v nacional'no-osvoboditel'noj bor'be narodov Indii [The role of Gandhi in the national liberation struggle of the peoples of India]. *Sovetskoe vostokovedenie - Soviet Oriental Studies*, 5, 15 – 17 [in Russian].

5. Lukash, O.I. (2016). *Indija: davnina i suchasnist' [India: ancient and modern]*. (vol. 1-2). Київ [in Ukrainian].

6. Semenech, O.Є. (2006). *Suchasna Indija. Nauka, tehnologija, strategichni sektori [Modern India. Science, technology, strategic sectors]*. Київ [in Ukrainian].

7. Shherbenko, E. Gandi Mahatma (2011). *Politichna enciklopedija [Political encyclopedia]*. Київ: Parlaments'ke vidavnictvo [in Ukrainian].

8. Baldev Raj, Nayar, Paul, T.V. (2003). *India in the World Order. Searching for Major-Power Status*. Cambridge university press [in English].